

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ	
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № <u>331</u>	дата <u>14.03</u> 201 <u>8</u>
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17	
т. 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Петко Стефанов Петков,

член на научно жури съгласно заповед на Директора на Института за исторически изследвания № 6А от 07.03.2018 г. по процедурата за придобиване на научната степен „доктор на историческите науки“ от доц. д-р Костадин Илиев Паев с тема на дисертационния труд „Търновската конституция в светлината на балканския конституционализъм от XIX век.

Сравнително историко-правно изследване“
(професионално направление 2.2. "История и археология", научна специалност "История на България" (Нова българска история)

Преди да пристъпя към изложението на становището си, бих искал да благодаря на колегите от Института за исторически изследвания на БАН и на директора му, че са ме предложили и включили в научното жури по тема, към която имам дългогодишен интерес и научен принос.

1. Данни за дисертанта. Д-р Костадин Паев е доцент в Югозападния университет „Неофит Рилски“, преподавател по История на българската държава и право в Правно-историческия факултет.

2. Данни за дисертацията и автореферата. Дисертационният труд на К. Паев на тема „Търновската конституция в светлината на балканския конституционализъм от XIX век. Сравнително историко-правно изследване“ е обсъден и предложен за защита на 16 октомври 2017 г. на разширено заседание на секция „Нова българска история“ при Института за исторически изследвания на БАН.

Дисертацията съдържа 430 страници и се състои от предговор, списък на съкращенията и латинските термини, увод, три глави, заключение, две приложения и списък с използваната литература.

Дисертационният труд е резултат от продължителна събирателска и изследователска работа и си поставя няколко цели: да направи цялостен и задълбочен преглед на възникването и развитието на конституционализма в балканските страни до края на 70-те години на XIX век; да предложи периодизация на балканския конституционализъм; да очертае спецификите на балканския конституционализъм в отделните страни и факторите, от които те се определят, вкл. външните влияния; да се направи сравнително-правна

характеристика на отделните институти и разпоредби на Търновската конституция в светлината на другите балкански конституции от това време.

Структурата на изложението е подчинена на изследователските цели.

В увода се уточняват **целите на труда, прилаганите изследователски методи и се прави общ преглед на научната литература по темата на дисертацията.** Добре би било обзорът на всички цитирани публикации, свързани с темата и отделните ѝ части, да е по-задълбочен, конкретен и критичен, за да се открият ясно досегашните научни постижения и на тази основа да изпъкнат ярко авторовите приноси.

В първата глава се разглежда **проникването и развитието на модерния конституционализъм на Балканите през XIX в. до 1878 г.** В няколко последователни параграфа се проследяват балканските конституции от началото на XIX век насетне. На основата на чужда и българска литература и оригинални исторически източници авторът прави обосновани изводи, които е обособил в края на всяка отделна част (академична практика, която през последните години се налага и у нас). Тук непременно трябва да се изтъкне заслугата на К. Паев, че публикува в превод на български език конституциите на Йонийските острови от 1800 г., на Гърция от 1844 и 1864 г., на Румъния от 1866 г. и на Княжество Сърбия от 1869 г.¹

Във втората глава, озаглавена **„Българският конституционализъм до Освобождението 1878 г.“** се разглеждат българските идеи, програми и проекти за държавно устройство и управление до 1878 г. Похвално е, че доц. К. Паев приема, макар да не посочва, обосноваването от мен преди десетина години принципно по-широко разбиране на конституционализма като „обществено движение или съзнателен стремеж към конституционно управление (включително идеите и проектите за конституционно държавно устройство и управление), исторически предхождащ акта на приемането на Конституцията. Само при такава визия конституционализмът в неговите национални измерения би могъл да бъде „видян“ и осмислен цялостно, а анализът на неговите корени и развитие да е по-пълнен“². В тази част на основата на публикувани исторически извори и съществуващата аналитична литература авторът разглежда в

¹ К. Паев, Модерният конституционализъм на Балканите през XIX век (до 1878 г.) - *Studia Iuridico-Historica* (Правно-исторически изследвания), 2014, кн. 3, с. 61-117.

² П. Ст. Петков, Българският конституционализъм през XIX век, българският проект за основен закон от 1879 г. и Търновската конституция. // Учредителното събрание и българските конституции : Сборник с доклади от научна конференция, организирана от Народното събрание на Република България, СУ „Св. Климент Охридски“, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, читалище „Надежда“, 9 февруари 2009 г. София : Народно събрание на Република България, 2009, с. 15.

хронологична последователност българските идеи и проекти за държавно устройство и управление, като цитира и се позовава на някои от публикациите на други изследвачи.

Съдържанието на третата глава отговаря на една от главните цели, поставени в началото на труда – **сравнителноправен анализ на Търновската конституция с другите балкански конституции**. Тук авторът е предложил обща характеристика на влиянията на балканските конституции върху Търновската и конкретно е разгледал в няколко последователни параграфа в сравнителноправен аспект монархическия институт, народното представителство, изпълнителната власт, правата и свободите на гражданите, съдебната власт, войската, църквата и начините за промяна на основния закон. Освен приликите и сходствата между Търновската и другите балкански конституции, К. Паев показва и съществените или второстепенните различия между тях. Тук особено полезно е приложение № 2, което представлява сравнителна таблица на някои разпоредби на белгийската Конституция от 1831 г. и другите балкански конституции, които липсват в Търновската конституция (с. 411-413).

Авторефератът, включващ 88 страници, представя пълно и коректно както съдържанието на дисертационния труд с основните акценти и изводи, така и използваните научни методи и подходи, хронологичния обхват на проучването и постигнатите резултати.

3. Научни приноси.

Приносите на дисертационния труд са представени от автора още в увода, както и в автореферата. Открити са общо единадесет, описани според отделните части на изследването. С основание приемам посочените от К. Паев приноси за: „цялостен преглед на развитието на балканския конституционализъм през XIX в. (до 1978 г.)“, „периодизация на балканското конституционно развитие, която се различава от общата периодизация на конституционализма в световен мащаб“, „проучване на балканските конституции, основано в повечето случаи на преки позовавания на техните текстове, благодарение на направените преводи“, „установяване на външните влияния върху доосвободенските проекти за конституционно управление, най-вече от страна на другите балкански конституции“, „проучване на отражението на проектите за държавно устройство и управление в българското общество от 60-те и 70-те години на XIX в. върху Органическия устав на Източна Румелия“, „сравнително проучване на основните правни институти и

конкретни разпоредби в Търновската конституция с другите, действащи по това време балкански конституции на Гърция, Сърбия и Румъния“, „съпоставително изследване на отделни институти и разпоредби с някои по-значими европейски конституционни актове от края на XVIII и първата половина на XIX век“ (с. 33-37).

Посочените като първи два приноса във втора глава „систематизирано разглеждане в хронологически порядък най-важните проекти за държавно управление на България от епохата на Възраждането, включително и един публикуван, но непроучен досега проект“ и „класификация на тези проекти по множество показатели: произход, форма, съдържание, международен статут на българската държава, форма на държавно устройство, форма на държавно управление, териториален обхват и административно устройство, присъствие на принципите на модерния конституционализъм, разделението на властите, статут и устройство на Българската църква“ се нуждаят от уточнения. Съвременен изследване за най-важните идеи и проекти за държавно устройство и управление в българското общество през т.нар. Възраждане вече е направено и публикувано през 2003 г., при това то е оценено високо от научната общност, а и К. Паев често се позовава на някои части от него. Още преди петнадесет години е предложена и типологизация на идеите и проектите за държавно устройство и управление в българското общество според различни критерии. Дисертационният труд на К. Паев по-скоро допълва вече съществуващи научни постижения и, разбира се, изразява личното мнение на автора при интерпретирането на някои от тях. В този смисъл е изненадваща липсата на отношение и научен коментар за т.нар. от други автори български проект за Конституция от 1879 г. (т.нар. рапорт на 15-членната комисия в Учредителното събрание), и то при положение, че е доказано наличието в него на държавоустройствени и управленски идеи от предходните десетилетия. Някои от текстовете в българския проект (четирите основни начала на Конституцията, предложенията за Сенат и ограничен, минимален изборителен ценз, предложението на комисията, че “съдебната власт принадлежи напълно на съдилищата, които са независими и действуват независимо от изпълнителната власт”) са отхвърлени от манипулираното мнозинство в събранието на 21 март 1879 г. Но други, и то немалко, преминават от българския проект в Търновската конституция (отпадането на текста за васалитета на Княжеството спрямо Османската империя и предложението за приемане на Конституция, а не на Органически устав; предложението да отпадне възможността регенти да стават “най-близките роднини на княза, които живеят в България”; ограничението,

наложено върху първоначално предложената годишна цивилна листа на княза от един милион франка на шестстотин хиляди франка, прието като чл. 35 от конституцията; важното допълнение, че не само родените в България, но и “които са родени другаде от български поданици, броят се поданици на княжеството”; съществената добавка, че освен задължително, началното образование трябва да е и безплатно, което е прието в чл. 78 от конституцията; често цитираното от апологетите на Търновската конституция съдържание на чл. 61, което буквално е пренесено от чл. 72 на българския проект за основен закон, и гласи: “Никой в Българското княжество не може ни да продава, ни да купува човечески същества. Всеки роб, от какъвто пол и вяра да е, е свободен, щом като стъпи на българска земя“, независимо от това, че и то е заемка от чужд конституционен текст, и др.³ Ако рапортът на 15-членната комисия, който всъщност е единственият български проект за конституция, представен в Учредителното събрание 1879 г. и изготвен само от българи, беше включен в анализа, интересното изложение напр. за конституиране и наследяване на престола (§48 от трета глава) щеше сполучливо и полезно да се допълни с важното уточнение, че за разлика от руския проект за Органически устав, където престолонаследиято много общо се описва в чл. 22 като „наследствено в потомството на първия избран княз“, то именно българският проект за конституция уточнява и допълва, че “княжеското достойнство е наследствено в мъжката линия в потомството на първия избран княз”. Това важно допълнение е обосновано с обстоятелството, че “в нашето княжество твърде много ще зависи от личната инициатива на главата на държавата”. Затова комисарите считат, че “княжеското достойнство трябва да се намира в силните ръце на един достоен мъж” и това предложение също е прието и остава в окончателния текст на конституцията (чл. 24).

Посоченият от К. Паев като принос в трета глава: „осъществена е правно-догматична интерпретация на някои дискуссионни въпроси и конкретни

³ П. Ст. Петков, Българският проект за конституция от 1879 година. (Към историята на идеите за политическо управление през 70-те години на XIX в.). // *Исторически преглед*, 2000, № 3-4, с. 56-90; Идеи за държавно устройство и управление в българското общество 1856-1879 г. В. Търново: Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2003. Петата глава на тази монография е озаглавена „Идеите за държавно устройство и управление (1856-1876 г.) и отражението им в българския проект за Конституция и в основния закон от 1879 г.“ – с. 189-228. В дисертацията липсват позовавания или критично отношение към тази част от монографията, а един от параграфите на втората глава е озаглавен почти по същия начин: „Отражение на доосвободенските проекти за държавно устройство и управление на България в Търновската конституция и Органическият устав на Източна Румелия“ – с. 217-224.

разпоредби в Търновската конституция“, както и основателната претенция, че „трудът включва и цялостна оценка на Търновската конституция в контекста на балканското конституционно развитие от този период“, биха били още по-защитими, ако в библиографията на дисертацията не липсваха публикации, концептуално различни от преобладаващо апологетичната характеристика на първия български основен закон от 1879 г., които са обнародвани отдавна и са известни на широката аудитория, вкл. и на юристи, и на историци⁴.

Авторът е посочил в списъка с публикации само шест, но монографията му „Търновската конституция в светлината на балканския конституционализъм от XIX век. Сравнително историко-правно изследване“, публикувана през 2016 г., в най-голяма степен популяризира неговите наблюдения и изводи по темата. Тази книга е и най-достъпната до широката читателска аудитория публикация на доц. Костадин Паев, показваща **основния му научен принос – сравнителното историко-правно изследване на балканските конституции през XIX в. (до 1879 г.)**. Не знам каква е причината, поради която тази монография не е включена в списъка с публикации по темата на дисертацията, но тя е важна и представителна (именно защото вече е обнародвана) за научните постижения на автора.

4. Заключение.

Като имам предвид изтъкнатите достойнства на дисертационния труд на тема „Търновската конституция в светлината на балканския конституционализъм от XIX век. Сравнително историко-правно изследване“, както и цялостният научен принос на автора по темата на дисертацията, предлагам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на доц. д-р Костадин Паев научната степен „доктор на историческите науки“.

04.05.2018 г.

.....
Проф. д-р Петко Ст. Петков

⁴ П. Ст. Петков, Търновската конституция не е гарантирала парламентарно-демократичен цикъл на управление. // *Общество и право*, 1994, № 11-12, с. 28-30; Търновската конституция и моделът на държавно управление в България. // Двадесет години от приемането на Конституцията на Република България : Материали от научна конференция, В. Търново, 3 юни 2011 г. София, 2011, с. 273–281. (<https://www.academia.edu/32501300>).